

Uvod Peter Fister

Raziskovalni program Fakultete za arhitekturo UL:
TRAJNOSTNO OBLIKOVANJE KVALITETNEGA BIVALNEGA
OKOLJA
(vsebinska predstavitev)

IZHODIŠČA IN HIPOTEZE RAZISKOVALNEGA PROGRAMA

Raziskovalni program po vsebini izhaja iz ciljev, ki uveljavljajo načela in priporočila zadnje (II.) konference Združenih narodov o človekovih naseljih leta 1996 "Agenda Habitat" o vlogi arhitekture in urbanizma v trajnostnem razvoju človekovih naselij, kvalitete bivanja in varstva okolja ter naravne in kulturne dediščine.

V njegovem okviru so predvidene teoretične, metodološke in aplikativne raziskave multidisciplinarnih oblik analiziranja, spremljanja, kreiranja in usmerjanja vseh tistih temeljnih in specifičnih prostorskih sestavin, ki posredno ali neposredno vplivajo na kvaliteto bivanja v slovenskem prostoru kot specifičnem delu Evrope.

Končni rezultati so predvideni ne le v reševanju specifične problematike slovenskega prostora, ampak tudi v vključevanju v razvojne programe različno razvitih dežel, zlasti sosednjih, kar naj bi postalo tudi model za tovrstne rešitve v evropskem merilu.

Raziskovalni program povezuje naslednje osnovne sestavine:

- specifična naravnih danosti v odnosu do trajnostnega razvoja kvalitete bivanja in varstva okolja, - ekološke komponente prostora s ciljem ohranitve ali ponovne pridobitve zdravega bivalnega okolja.

Poudarki raziskovalnega programa so na:

- človekovih posegih v prostor,
- poselitvenih vzorcih in na arhitekturnih komponentah prostora kot temeljne sestavine "trajnostnosti" razvoja mest in drugih naselij vključno s podeželjem in s pomenom arhitekturne dediščine in identitete,
- na vplivih urbanizacije in arhitekturnega oblikovanja na zdravstvene, sociološke in kulturne komponente prostora ter na obratnih vplivih na arhitekturo, poselitvene vzorce,
- na specifični povezavi z razvojem gospodarstva, na problematiki in metodologiji planskih odločitev.
Vsi poudarki imajo za cilj ustvariti kvalitetno bivalno okolje.

V vsaki od navedenih sestavin so vsebinsko in metodološko zajete naslednje sestavine:

- določitve globalnih, regionalnih in lokalnih (do individualnih) danosti, razmerij in vrednosti prostora ter naravne in ustvarjene dediščine z merili evropskega in nacionalnega pomena - multidisciplinarnost kriterijev vrednotenja,
- identifikacija problemov,
- vzpostavitev monitoringa,
- strategija planiranja in gradnje ter varovanja bivalnega okolja na nivoju krajine, naselbine in arhitekture,
- promocija trajnostnih, ekoloških in humanih meril, značilnih za slovenski kulturni prostor in za njegove povezave v evropskega,
- vzgoja specialistov in javnosti za trajnostni razvoj bivalnega okolja in človeku prijazno arhitekturo.

Kot posebne sestavine raziskovalnega programa so:

- varstvo arhitekturne in naselbinske ter krajinske dediščine za

prihodnost,

- ekološka, biotektonska, humana in zdrava tehnologija in oblikovanje vseh vrst gradenj,
- psihološke, kulturološke, sociološke in druge komponente arhitekture za specifična območja in bivalne vzorce in za ugotavljanje možnih posledic gradenj.

POMEN RAZISKOVALNEGA PROGRAMA

Pomen raziskovalnega programa za znanost v širšem (svetovnem) merilu je predvsem v tem, da je prav v Sloveniji zaradi njenih specifičnih geografsko-političnih danosti mogoče vzorčno raziskati in metodološko obdelati izjemno zapletene sestavine varstva in urejanja ter razvoja bivalnega okolja kot preizkusni vzorec za tisti del Evrope, ki se priključuje skupnim evropskim ciljem. Urbanizem, arhitektura in oblikovanje so področja z značilno deficitarnim pristopom k znanstveno utemeljenim izhodiščem za trajnostni, smotrni, okoljsko in humano kvalitetni razvoj celovitega bivalnega okolja, kar so ključni cilji današnjega razvitega sveta, povzeti tudi v Agendi Habitat. S povezovanjem znotraj stroke in s poudarjenim interdisciplinarnim pristopom, obenem pa z možnostjo pilotnih realizacij manjšega obsega v tipičnih heterogenih pogojih malega in s tem preglednega slovenskega prostora je mogoče razviti povsem nove teoretične osnove, interdisciplinarne metode, izobraževalne okvire od splošnih do specialističnih (zlasti na podiplomski, mednarodno povezanem nivoju), posebne dokumentacijske metode za monitoring in razvojno planiranje bivalnega okolja itd. V mednarodnem merilu bi tako vzpostavili manjkajoči most znanstvenega pristopa v celovitem urejanju prostora (bivalnega okolja) med zahodnim in vzhodnim delom Evrope. Ker je Fakulteta za arhitekturo tak program že začela razvijati tudi v povezavi z evropskimi inštitucijami, je nadaljevanje izjemnega pomena za ta prostor.

Za Slovenijo je raziskovalni program posebnega pomena.

Trenutno stanje v planiranju bodočega bivalnega okolja od krajine preko poselitvenih sestavin in vseh vrst gradenj do detajlnega oblikovanja sestavin človekovega bivalnega okolja (arhitekture) je na stopnji intenzivnega razvoja v smeri pozitivnih vrednot: varstva okolja in naravne ter kulturne dediščine, smotrne in trajnostne rabe prostora, izgradnje kvalitetnega in humanega bivalnega prostora. Obenem se Slovenija kot dežela v tranziciji uveljavlja z izrazito naprednim pristopom do teh vprašanj.

Če naj bi dosegli začrtane cilje, je potrebno odpraviti nekatere pomanjkljivosti, saj je za Slovenijo podobno kot za velik del nekdanje "vzhodne" Evrope značilno izrazito pomanjkanje temeljnih raziskav z interdisciplinarnimi izhodišči o naravnih in ustvarjenih danostih slovenskega prostora, niso razvite nove metode za sisteme trajnostne rabe prostora (od raziskav do načrtovalskih in izvedbenih metod), za specifično področje razvita merila in orodja dokumentiranja, analize in monitoringa prostorskih ter zgrajenih danosti, v razvoju so nove oblike in vsebine vzgoje strokovnjakov.

V okviru predlaganega raziskovalnega programa bo razvit doslej najbolj pomanjkljiv del navedenih problemov, zlasti sistem interdisciplinarnega pristopa in navezave na celovite cilje trajnostnega razvoja bivalnega okolja v evropskem in svetovnem merilu.

Ker pričakujemo povečane potrebe zlasti po strokovnjakih na področju urejanja prostora in specialistov za deficitarne arhitekturne naloge (na področjih prenove, biotektonike ter prostočasovne, turistične in okolju prijazne gradnje), je v okviru

raziskovalnega programa potrebno analizirati in metodološko uskladiti vsa tista vprašanja sedanjega in bodočega bivalnega okolja, ki bodo podala temelje razvoju pedagoškega, raziskovalnega in kreativnega kadra. Raziskovalni program je načrtovan kot izhodišče za razvoj znanstvenih temeljev bodočega interdisciplinarno zasnovanega pristopa k celovitem urejanju in oblikovanju bivalnega okolja Slovenije in za vzporedni razvoj kvalitetne vzgoje strokovnjakov.

Predmet predstavlja osrednji del izobraževalnega programa na FA in goji metode raziskave, analize, načrtovanja in kompozicije v arhitekturi, urbanizmu in oblikovanju kot sintezo znanj ob nalogi iz integralnega oblikovanja bivalnega okolja. Posamezna arhitektura ali prostorski sklopi okolja so obravnavani praviloma v širšem prostorskem kontekstu in naselbinskih strukturah. Delovna oblika izobraževalnega programa je razvita iz tradicionalne posebnosti Fakultete za arhitekturo in vzpostavlja neposreden stik med udeleženci v izobraževalnem in raziskovalnem procesu na skupnem delovnem mestu, kar usposablja slušatelja za teamsko, interdisciplinarno, raziskovalno in kreativno delo ter ga neposredno uvaja v najnovejšo problematiko in v metodološke novosti v trajnostnem oblikovanju kvalitetnega bivalnega okolja. Ponuja tudi možnost obravnavanja specifičnih in najaktualnejših problemov arhitekture, urbanizma in oblikovanja.

UTEMELJENOST IZVAJANJA RAZISKOVALNEGA PROGRAMA

Fakulteta za arhitekturo je s svojim raziskovalnim Inštitutom za arhitekturo in prostor kot univerzitetna ustanova in kot temeljna (bazična) strokovna ustanova za področja arhitekture, urbanizma in oblikovanja poleg pedagoške dejavnosti svoje raziskovalne potenciale že doslej usmerjala v znanstveno raziskovalne cilje, ki ostajajo najpomembnejši tudi v prihodnje:

1. v teoretične raziskave za razvoj stroke - delile so se po osnovnih skupinah (arhitektura, urbanizem in oblikovanje), po ciljeh (temeljne in metodološke raziskave v povezavi s svetovnim razvojem stroke, temeljne, metodološke in aplikativne raziskave v prostorskem in časovnem okviru delovanja stroke in v raziskave za razvoj vzgojnih metod in vsebin za potrebe univerzitetnega izobraževanja in promocije raziskovalnih rezultatov oziroma vzgoje javnosti);

2. v teoretične, metodološke in aplikativne raziskave za različne in najbolj zahtevne probleme slovenskega okolja in po potrebi tudi za potrebe različnih delov bivalnega okolja v svetu (v okviru Unesca, Sveta Evrope, EU, regionalnih povezav Alpe-Jadran itd., v posameznih državah po svetu);

3. v specifične raziskave, vezane na najbolj aktualne probleme oblikovanja in varovanja bivalnega okolja ali na odkrivanje nepoznatih, novih ali neraziskanih pojavov iz interdisciplinarnega okvira celotnega prostora (obstoječega okolja, naravne in kulturne dediščine, ustvarjalnih dosežkov, tehnoloških, ekoloških, ekonomskih, socialnih, kulturoloških itd. sestavin oblikovanega bivalnega okolja - zlasti v slovenskem prostoru, v veliki meri pa tudi izven meja).

Glavne strateške smeri znanstveno raziskovalnega razvoja in temeljev raziskovalnega programa izhajajo iz naslednjih izhodišč:

1. iz tistih že obravnavanih sestavin, ki so jih raziskovalci Fakultete za arhitekturo doslej najkvalitetneje raziskovali in v katerih so dosegli največjo odmevnost doma in v svetu oziroma v

katerih so raziskovalci ali skupine najvišje usposobljeni;

2. iz tistih najpomembnejših sestavin, ki so v slovenskem, evropskem in svetovnem merilu razpoznane kot osnovni problemi tako imenovanega "trajnostnega" razvoja in rabe celotnega okolja in ki so že uvrščene v posebne mednarodne listine, priporočila, konvencije ali pa so že (oziroma bodo) postale deli nacionalnega programa Slovenije;

3. iz zahtev za poglobljanje, izboljševanje in aktualizacijo ter interdisciplinarno povezovanje študijskih programov z načelom povezovanja študija in raziskovanja v enoten proces.

Med najpomembnejše strateške smeri, ki so hkrati tudi cilji raziskovalnega programa, so vštete naslednje sestavine, ki so dalje razčlenjene v razmerju do nalog ali posameznih sestavin, kot so navedene zgoraj:

1. trajnostni razvoj prostora, ki bo v bodočnosti združevalna naloga celostnega urejanja ali varovanja bivalnega okolja ter bo značilnost metodologije arhitekturne stroke (arhitekture, urbanizma, oblikovanja), ki je nosilec interdisciplinarnih raziskav in razvoja novih metod;

2. ohranjanje naravne in kulturne dediščine kot prvenstvena naloga na nacionalnem in splošno človeškem nivoju;

3. varstvo okolja kot obveznost tiste stroke, ki s svojimi posegi v prostor obenem povzroča največje probleme za onesnaževanje, kot strateški cilj pa doseči tako rabo prostora in oblikovanja vseh vrst gradenj, da bodo negativni vplivi gradenj preprečeni ali vsaj zmanjšani oziroma celo zamenjani s pozitivnimi (npr. revitalizacija in sanacija degradiranih območij);

4. dvig kvalitete bivanja z raziskavo pozitivnih izkušenj in novih spoznanj, oblik ter tehnologij, ki naj omogočijo stalno rast kvalitete bivalnega okolja, sanitarnih, kulturnih in okoljskih vrednosti ter omogočitev možnosti kvalitetne ustvarjalne vloge prebivalcev v tako imenovanem "odprtem" načrtovanju razvoja bivalnega okolja (participacija prebivalcev);

5. smotnost rabe prostora, ki jo je mogoče zagotoviti le s poglobljenimi raziskavami ustvarjenih in naravnih danosti ter z uvedbo stalnega in za slovenski prostor (kot del evropskega prostora) vzpostavljenega specifičnega monitoringa vseh njegovih sestavin in dejavnosti;

6. nove metode urejanja prostora so v povezavi z razvojem novih pogojev države v tranziciji in Evrope v združevanju trenutno najbolj zahteven in najbolj iskan del raziskav, ki na Fakulteti že potekajo in ki bodo v naslednjih letih postale še intenzivnejše;

7. doseganje visoke kvalitete arhitekturnega oblikovanja (na vseh treh področjih: arhitektura, urbanizem in dizajn z njihovimi številnimi podpodročji) je po svoji naravi v arhitekturi za razliko od umetnostnih smeri obvezno sestavljeno iz interdisciplinarno potekajočih raziskav in iz kreativne komponente - ker so te sestavine v stalnem spreminjanju medsebojnih razmerij, je ta sklop raziskav med najpomembnejšimi stalnicami v strateških ciljeh;

8. osnovna teorija arhitekture ostaja povezovalni člen v kvalitetnem razvoju stroke in njenem uveljavljanju v domačem in svetovnem merilu. Za vse zgoraj naštetih sestavin so raziskovalci na Fakulteti za arhitekturo že dosegali pomembne rezultate in njihovi dosežki so doma in v tujini ustrezno uveljavljeni in priznani. Zato je eden od strateških ciljev tudi smer, ki bo zagotavljala še večje povezovanje v evropski in svetovni prostor, ki bo omogočala posameznim raziskovalcem ali posameznim projektom najvišjo možno stopnjo sodelovanja z mednarodno priznanimi strokovnjaki ali institucijami, ter bo omogočala tudi mladim raziskovalcem in slušateljem, da se v ta visoki nivo raziskovalnega procesa aktivno vključujejo.

Temeljni poudarki znanstveno raziskovalnih hipotez raziskovalnega programa, iz katerih izhajajo posamezni deli raziskav na Fakulteti za arhitekturo so neposredno povezavi s predhodno navedenimi usmeritvami:

1. raziskovalna hipoteza je ugotovitev o nujnosti vgraditve raziskovalne komponente v celoten sklop planiranja, načrtovanja in kreiranja bivalnega okolja na Slovenskem, saj so dosedanje odločitve o posegih v prostor le izjemoma izhajale iz znanstveno utemeljenih predhodnih ocen - to pa je glavni vzrok večini dosedanjih negativnih ali celo okoljsko in kulturno destruktivnih gradenj; ker je potrebno za uveljavitev te (v svetu sicer že teoretično uveljavljene) hipoteze v slovenskem prostoru s podrobnimi teoretičnimi in aplikativnimi rezultati raziskav dokazati vzročnost in posledičnost novega načina dela, pomeni ta sklop raziskav izhodiščno (sintezno) vrednost za razvoj stroke in za posodobitev metod dela z interdisciplinarnimi strokovnimi ter široko družbenimi sinergetskimi učinki kot osnovnimi pogoji za trajnostno kvaliteto celotnega bivalnega okolja.

2. raziskovalna hipoteza je ugotovitev, da je slovenski prostor zaradi njegove izredne raznolikosti in bogatosti naravnih danosti, zaradi vseh plasti kulturne dediščine od krajinske preko naselbinske do arhitekturne, zaradi njegovega središčnega in hkrati strateško pomembnega povezovalnega položaja v Evropi potrebno obravnavati s specifičnimi metodami in kriteriji za vse nove posege ali za varstvo že ustvarjenih danosti - zato je za uresničitev prve hipoteze potrebno s številnimi induktivnimi raziskavami vse te specifikke določiti in jim zagotoviti ustrezno mesto v trajnostnem oblikovanju kvalitetnega bivalnega okolja (na evropskem, državnem, regionalnem in lokalnem nivoju raziskati razmerja vrednosti in problemov, zakonitosti razvoja, združevalne in ločevalne identitetne sestavine itd.), kar zaradi interdisciplinarnega pristopa že združuje vrsto raziskovalnih skupin, jih povezuje z načrtovalci in naročniki ter bo kot zaključno sintezo podalo celotno in primerljivo strokovno osnovo za kvalitetne odločitve o posegih v prostor in za zagotovitev kvalitetnih pogojev bivanja.

3. raziskovalna hipoteza je utemeljena z oceno kvalitete arhitekturnega oblikovanja (na vseh nivojih: krajina, naselja, arhitektura, oblikovanje predmetov...), ki je doslej z nekaterimi izjemnimi avtorji (Plečnik...), oziroma "šolami" že presegla ozke slovenske okvire; raziskave in promocija njihovih dosežkov, povezovanje kreativno-ustvarjalnega segmenta z različnimi arhitekturnimi raziskavami in povezovanje s svetom bo kvaliteto arhitekturnih dosežkov močno dvignila in s tem splošnim kvaliteta oblikovanega bivalnega okolja nadgradila tudi vrhunce.

4. raziskovalna hipoteza izhaja iz ugotovitve, da je vzporedno z novo zastavljenimi visokimi cilji za kvalitetno oblikovano bivalno okolje potrebno izdelati nove metode vzgoje strokovnjakov in javnosti, raziskati vzroke in posledice tega segmenta in omogočiti povezovanje izobrazbe z raziskovalnim delom tako doma kot s tujimi kvalitetnimi središči; sinteza znanj in sinergija vzgojnih, raziskovalnih in izvajalskih skupin ali okolij sta v tem primeru osnovna prednostna cilja.

Ker so ob navedenih temeljnih hipotezah za različne sklope problemov in za različne skupine raziskovalcev pomembne tudi specifične znanstveno raziskovalne hipoteze in specifični sintezni ter sinergetski učinki in ker je številnost teh specifik (tudi glede na izjemno pestrost interdisciplinarnih povezav) prevelika za razpoložljivi prostor, na tem mestu niso razčlenjene.

Povezave s svetom:

Znanstveno raziskovalna usmeritev Fakultete za arhitekturo je že vpeta v razvoj specifičnega dela znanosti v širšem svetovnem merilu, osnovni cilj za prihodnost je poglobljanje te vpetosti in aktualizacija povezav.

Zaradi dosedanjih dosežkov, zaradi uveljavljenosti posameznih raziskovalcev in fakultete kot celote in zaradi specifikke geografsko-političnih značilnosti Slovenije so znanstveno raziskovalne usmeritve (posamezni projekti ali programi) že sestavina znanstvenih programov, ki jih vodijo Združeni narodi (raziskave v okviru Agende Habitat itd.), organizacija UNESCO (varstvo naravne in kulturne dediščine), Svet Evrope (izbrani vzorec pilotnega načrta prenove starega mestnega jedra za srednjo Evropo itd.), Evropska unija (v okviru različnih programov kot so Phare, COST, 5. okvirni program, itd.), regionalno povezane raziskovalne mednarodne skupine (v okviru Alpe-Jadran, MAP Mediteran itd.), posamezne raziskovalne ustanove (zlasti univerze v Italiji, Avstriji, Veliki Britaniji, Nemčiji, ZDA itd.).

Zaradi svojega interdisciplinarnega izhodišča in zaradi svoje vpetosti v ključne probleme trajnostnega razvoja in oblikovanja kvalitetnega bivalnega okolja je povezanost programskega sklopa raziskav Fakultete za arhitekturo v širši mednarodni okvir usodnega pomena. Z izločitvijo ali onemogočitvijo teh raziskav bi nastala nepopravljiva škoda za enoten evropski prostor in s tem tudi za pomemben segment v svetovnem merilu. Odločujoča ni velikost prostora, ki ga slovenski raziskovalci pokrivajo, ampak vloga tega okolja. Ker so primerljive raziskave v svetu (kot so navedene v opisu raziskovalnega programa) utemeljene z istimi izhodišči, raziskovalnimi cilji, sinergetskimi učinki in z zahtevo, da se morajo izvajati celostno in interdisciplinarno, in ker je fakulteta vanje aktivno že vključena, ker pokriva del fizičnega prostora in posamezne dele teoretičnih ali metodoloških sestavin, so načrtovane raziskave relevantne tudi za splošen razvoj znanosti v obravnavanem segmentu. Zaradi specifičnosti področja seveda ni mogoče pričakovati takih merljivih relevantnih dosežkov kot so patenti ali neposredna prodaja raziskovalnih dosežkov ampak predvsem v obliki bibliografskih enot in drugih oblik posredovanja in vključevanja rezultatov raziskav v trajnostno oblikovanje kvalitete bivalnega prostora ne samo na Slovenskem ampak v širšem evropskem in hkrati celotnem svetovnem prostoru.

Po razpisnih zahtevah MZT pripravil prof.dr. Peter Fister, vodja programske skupine FA.

Dodatno pojasnilo

Raziskovalni program Fakultete za arhitekturo je bil junija 1999 predstavljen na javni obravnavi programov, ki naj bi jih financiralo tedanje Ministrstvo za znanost. Vsebinsko je rezultat predhodnih dogovorov raziskovalcev na Fakulteti, ko je vsak med njimi predlagal možne raziskovalne teme. Vsebinsko in organizacijsko je bil program potrjen z ugotovitvijo, da omogoča veliko širino in potrebno interdisciplinarnost.

Ker se je dotlej le malo sodelavcev fakultete ukvarjalo z raziskovalnim delom, katerega rezultati bi bili tudi ustrezno objavljeni, je bilo po načelu "dote" (dotedanje uspešnosti...) odobreno le trem raziskovalcem, da so pridobili finančno podporo. Obenem je bilo kljub vloženemu zahtevku, da večina pedagogov sodeluje v raziskovalnem programu, s strani MZT omogočeno tako delo le 12 raziskovalcem, ki naj bi v bodoče vodili skupine mladih raziskovalcev. Odobritev je bila odvisna od doseženega števila točk v ocenjevanju publiciranih znanstvenih prispevkov.

Opozoriti je potrebno, da se stanje le počasi izboljšuje in da je med drugim tudi to eden od glavnih vzrokov, da ni več mogoče pridobiti mest za mlade raziskovalce ali finančne podpore za raziskovalno delo...